

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Базиль Світлани Михайлівни «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х–1980-х роках», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 - Гуманітарні науки зі спеціальності 032 - Історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами

Виробництво й переробка луб'яних культур супроводжували усі етапи історії та розвитку суспільства, як важливий елемент цивілізаційного процесу і прогресу людства. З античних часів і понині луб'яні культури були сировиною для виготовлення упаковки товарів і речовин (мішків, кошиків, засіків), харчової та медичної галузей (олія, насіння), текстильного виробництва (одягу, взуття), елементів сухопутного гужового, річкового та морського транспорту (ремені, канати, шнури). У сучасних технологіях їх використовують для виготовлення композиційних матеріалів для машинобудування, житлового та промислового будівництва (віконні рами) тощо. Назви луб'яних рослин стали основою процесу топонімотворення України – с. Коноплянівка Луганської обл., с. Коноплянка Полтавської обл., с. Льонівка Житомирської обл., с. Кропивна Вінницької обл.; антропонімотворення – Юхим Конопля – магістр Університету Григорія Сковороди в Переяславі, чемпіон світу з футболу, Леонід Козубенко – доцент цього ж університету (Козубенко – першоносіє прізвища – син козуба; батько Козубенка виготовляв луб'яні кошики).

Слід зазначити, що виробництво й переробка луб'яних культур є важливою науковою галуззю України й світу. В колишньому Радянському Союзі єдиною науково-дослідною установою у їх вивченні був Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур (нині – Інститут луб'яних культур НААН) в м. Глухів. Науковці інституту зробили значний внесок у генетично-селекційну роботу з виведення нових сортів, машино-тракторного забезпечення обробки і первинної переробки та технології вирощування технічних культур терен України. Актуальність дисертаційної роботи зумовлені тим, що історія, багаторічний досвід практиків та науково-дослідної роботи установи і сьогодні не втратили своєї цінності і можуть бути використані в сучасній аграрній науці та виробництві.

Отже, дисертаційне дослідження С.М.Базиль актуальне, воно має важливе наукове і практичне значення і відповідає профілю спеціалізованої вченої ради.

Науковий пошук здійснено згідно загального напрямку наукових досліджень кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка за темою: «Соціально-економічна історія України (середина XVII – XX століття, 2017–2022 рр.)» (номер державної реєстрації 0117U004389).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії наукового забезпечення виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х–1980-х роках, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню цінного досвіду для історії науки та сільського господарства.

Основні наукові положення дисертації обґрунтовані й відображені в висновках (с. 202–211). Зокрема зазначено, що досліджувана проблема лише фрагментарно відображена в історіографії. Авторка дослідження дослідила колективну біографію інституту і створила його просопографічний портрет, розробила періодизацію розвитку науково-технічного потенціалу виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР. Вона з'ясувала особливості науково-організаційної діяльності, національну структуру та географію підготовки наукових кадрів, вікову структуру науковців, основні здобутки і досягнення вчених провідних селекціонерів інституту. У роботі охарактеризовано здобутки цитоембріологічного дослідження чоловічої і жіночої генеративної системи, спадкових форм чоловічої стерильності, їх районування, створення машин для одночасного збирання і обмолоту конопель. Розглянуто процес водно-повітряного вимочування, технології виготовлення конопляної трести, багаторазового використання мочильної рідини, визначено терміни, методи і глибину обробітку ґрунту луб'яних культур, їх ефективне чергування у сівозмінах із застосуванням кращих попередників, розроблення видів та норм внесення добрив у посівах конопель та льону-довгунцю. Опрацьовано засоби боротьби зі шкідниками і хворобами, методи дефоліації та

десикації, селекції та ефективного вирощування малопоширених луб'яних культур та міжнародну співпрацю науковців інституту.

Загалом наукові положення дисертаційного дослідження, висновки достатньо обґрунтовані, вірогідні і відповідають поставленим завданням. Робота характеризується широкою фактологічною та ґрунтовною джерельною базою. Для цього авторка проаналізувала понад 720 джерел, наукових праць, періодичних видань тощо. Загальний обсяг дисертації становить 390 сторінок, основний текст викладено на 211 сторінках.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській історіографії всебічно досліджено становлення, розвиток та впровадження науково потенціалу виробництва й первинної переробки луб'яних культур в 1940-х - 1980-х рр. Авторкою дисертації розроблено періодизацію розвитку науково-технічного потенціалу виробництва і первинної переробки луб'яних культур в УРСР, висвітлено наукові досягнення, міжнародну співпрацю, просопографічний портрет колективу вчених Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур (нині - Інституту луб'яних культур НААН) в царині коноплярства, льонарства та малопоширених луб'яних культур

За матеріалами дослідження опубліковано 13 наукових праць: 3 - у наукових фахових виданнях України, 1 - у виданнях наукометричної бази Web of Science Core Collection, 2 - у зарубіжних наукових виданнях, 1 - додатково відображає наукові результати дисертації, 6 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій і читань.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Зміст роботи відповідає темі дисертації. Дисертанткою обґрунтовано актуальність, новизну і практичне значення роботи, чітко визначено його мету, завдання та методологічні основи. Кваліфіковано викладено й обґрунтовано методи проведення науково-історичного аналізу. Дисертаційна робота складається зі вступу, аналізу історіографії проблеми, характеристики джерельної бази та методології дослідження, результатів власних досліджень,

висновків, списку використаних джерел, що містить 721 найменування, 21 додаток. Загальний обсяг дисертації складає 390 с., основний текст – 211 с.

У вступі розкрито актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структурою роботи. Опрацювавши достатню джерельну базу, дисертантка чітко визначила науковий апарат дослідження. Відповідно до поставлених завдань, розкрила наукову новизну, окреслила практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі (с. 25–72) здійснено історіографічний аналіз літератури, висвітлено джерельну базу і методологію дисертаційної роботи. Другий розділ «Кадровий та науковий потенціал для дослідження луб'яних культур в УРСР» (с. 73–113) присвячений характеристиці науково-організаційної діяльності й динаміки кадрового та наукового забезпечення Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур. У третьому розділі «Науково-технічне забезпечення культури луб'яних рослин в УРСР» (с. 114–166) з'ясовано основні здобутки і досягнення щодо вирощування та первинної переробки конопель і льону-довгунцю, виробництва та первинної переробки малопоширених луб'яних культур. Четвертий розділ «Міжнародне співробітництво вчених УРСР з науковцями країн РЕВ у 1970-х –1980-х роках» (с. 167–201) присвячено характеристиці співпраці з вченими-аграріями Болгарії, Румунії, Угорщини Польщі та Куби з проблем ефективного вирощування конопель та льону.

Можна констатувати, що робота має характер завершеної праці з історії виробництва та первинної переробки луб'яних культур терен України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертаційному дослідженні Базиль Світлани Михайлівни «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні проблеми

Зміст анотації розкриває основні положення та результати дисертації, які достовірні, мають наукову новизну і відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

Загалом на фоні позитивної оцінки дисертаційної роботи С. М. Базиль, повноти методологічної та теоретичної основи дослідження і актуальності варто зазначати, що проаналізоване дисертаційне дослідження, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які мають характер рекомендацій, а саме:

по-перше, *тема дисертаційної роботи «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках», предмет дослідження «...науково-організаційне, теоретико-методологічне надбання вчених Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур...» (с. 21), який функціонував у 1944–1991рр. – установу підпорядковано Українській академії аграрних наук (наказ Президента УААН № 269 від 06.11.1991р.), а у 1992 р. змінено назву - Інститут луб'яних культур УААН (наказ Президента УААН № 100 від 14.04.1992 р.), до того ж хронологічні межі дослідження окреслюють період з 1944 р. по 1991 р. (с. 21). Тому у назві дисертаційної роботи слід було б зазначити «другу половину 40-х – початок 90-х рр. ХХ ст.»;*

по-друге, у розділі 1.3 *«Методологія дослідження»* і в роботі загалом ототожнено поняття *науковий потенціал з кадровим*, власне акцент зроблено переважно на характеристику кадрового складу, зокрема: *«... загальну чисельність наукового персоналу; кваліфікований склад наукових працівників; галузеву структуру вчених; віковий склад наукових працівників; резерв наукових кадрів; організаційну структуру наукових колективів, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення науки» (с. 61), «...співвідношення ієрархічних цінностей наукової кваліфікації: спеціаліста без ступеня, кандидата і доктора наук, що відповідає пропорції 1:2:3» (с. 62), «Під динамікою кадрового та наукового забезпечення розуміли кількісні та якісні зміни, що відбувались у загальній структурі наукових працівників установи.» (с. 100). Якщо існує два наукові поняття *кадровий потенціал та науковий потенціал* – вони мають відрізнятися змістом. Наукова потенція не вичерпується віковою структурою, гендерними особливостями, науковими званнями та ступенями колективу, натомість визначальними є – здатність до наукової*

творчості, винахідництва, відкриттів (підтверджених патентами, рацпропозиціями), продукування прогресивних знань, ідей, технологій, наявність ефективних методик дослідження, сучасних приладів, визнаних наукових шкіл, доступу до наукової літератури та передових технологій дослідження тощо, які важче досліджувати й фіксувати. До того ж у висновках до підрозділу 1.3 (с. 72) серед використаних у дисертації понять, зазначено лише *науковий потенціал*, а *кадровий*, який домінує в роботі, упущено;

по-третє, у зв'язку з вищесказаним назва розділу 2: «*Кадровий та науковий потенціал для дослідження луб'яних культур в УРСР*» (с. 73) була б коректнішою з таким змістом: «*Просопографічний портрет Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур*». У цьому розділі наведено колективну біографію науково-професійного колективу інституту, а його структурні підрозділи: дослідні станції, поля, опорні пункти, експериментальна база знаходилися поза межами території УРСР – в РСРФРР, м. Краснодар та Новосибірська область; УзбРСР, м. Ташкент; Грузинська РСР, м. Насири; Киргизька РСР, м. Фрузе; РРФСР, Горьківська область (с. 76). Слід уникати дублювання синонімів у назвах підрозділів. Так, у підрозділі 3.1 «*Основні здобутки і досягнення щодо вирощування та первинної переробки конопель і льону-довгунцю*» (с. 114) терміни *здобутки* та *досягнення* – мають однакове змістове наповнення. На наш погляд вдалішою була б назва: «*Наукові здобутки селекції, вирощування та переробки традиційних луб'яних культур*». Очевидно в підрозділі 4.2 «*Співробітництво з Польською НР та Республікою Куба щодо розвитку льонарства і коноплярства*» (с. 190) мова йде не про співробітництво з республіками, а з ученими цих республік;

по-четверте, будь-яку періодизацію, типологію чи класифікацію здійснюють на основі одного критерію. Так, усіх людей можна розділити на групи: за критерієм *статі* – чоловіки, жінки; за критерієм *навчання* – переддошкільники, дошкільники, школярі..., за критерієм *зросту* – високі, середнього зросту, низькі. На основі застосування методу періодизації авторка дисертації виокремила чотири періоди розвитку науково-технічного потенціалу виробництва та первинної переробки луб'яних культур, використовуючи різні критерії. Так, в *першому* періоді (1944–1955) використано структурний критерій: «...на початку цього періоду відбулось створення галузевого Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур шляхом об'єднання двох діючих установ: Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель (м. Глухів) і Всесоюзного науково-дослідного

інституту нових луб'яних культур (м. Москва)» (с. 67); *в другому* (1956–1961) – також структурний: «...на початку зазначеного періоду здійснено реструктуризацію мережі ВНДІЛК, більша частина відокремлених підрозділів якого була перепідпорядкована місцевим відомчим структурам окремих республік СРСР, а деякі взагалі розформували» (с. 68); *в четвертому* (1970–1991) – критерій наукових досягнень: «...відзначився активною науково-дослідною роботою, яку виконували у напрямі створення високоефективних, продуктивних та стійких до хвороб і шкідників сортів конопель з мінімальним вмістом наркотичних речовин. Відбувалась міжнародна співпраця вчених інституту з науковцями країн РЕВ.» (с. 68–69); *в третьому* (1962–1969) – змішаний (критерій структури та наукових досягнень): «...з 1962 р. у структурі ВНДІЛК працювали Дослідно-виробниче господарство і Золотоніська дослідна станція, де виконували науково-дослідну роботу з коноплями. У цей період в інституті відновив діяльність відділ цитології і генетики, який здійснював дослідження статі конопель.» (с. 68);

по-п'яте, у роботі помічено – *надмірне використання аббревіатур у змісті роботи*: підрозділ 4.1 – «Співпраця з вченими-аграріями НР Болгарія, СР Румунія, Угорська НР...» (с. 17); *застосування неприродних для української мови пасивних конструкцій*: «У газетах не друкувались статті» (с. 33) – потрібно: «У газетах не друкували статті»; «...всі вагомі рішення в інституті ухвалювалися й затверджувалися...» (с. 48) – їх ухвалювали і затверджували; «Всі розпорядчі документи оформлювалися у протоколи» (с. 48) – слід писати: «Всі розпорядчі документи було оформлено у протоколи»; *використання росіянізмів*: «...рослини, що одночасно достигали...» – варто вжити дозрівали; *порушення наукової стилістики української мови*: «Структура протоколу складалась із таких складових...» (с. 49) – потрібно: «Протокол мав таку структуру...»; *невірне вживання ступенів порівняння прикметників в українській мові*: «Ця інформація надає нам можливість більш детально розкрити наукову діяльність...» (с. 58) – потрібно: «Ця інформація надає нам можливість детальніше розкрити наукову діяльність...»; «...найбільш продуктивний вік вчених-природознавців...» (с. 101) – потрібно: «найпродуктивніший вік вчених-природознавців»; *неоправдане дублювання лексем у реченні*: «...науково-організаційне забезпечення культури луб'яних культур...» (с. 73) – краще: «...науково-організаційне забезпечення культури луб'яних рослин...»; *використання несуттєвої інформації*: «Процес створення одночасно дозріваючих конопель на прикладі сорту ОСО-72 М.М. Гришко у співавторстві з Л.М. Делоне описав у підручнику для студентів

сільськогосподарських закладів вищої освіти «Курс загальної генетики». Одним з перших його читачів був його аспірант Г.І. Сенченко.» (с. 115) – хіба так важливо хто прочитав підручник першим, наступним...?

У майбутніх студіюваннях С. М. Базиль необхідно детально дослідити витоки галузі наукового забезпечення створення, виробництва і переробки луб'яних культур на теренах України. Зокрема необхідно зробити аналіз творчої діяльності Української дослідної станції прядивних культур у м. Глухові, Всесоюзного НДІ конопель та Всесоюзного НДІ нових луб'яних культур. У наукових публікаціях, на сайті Всесоюзного НДІ нових луб'яних культур (<http://ibc-uaas.at.ua/index/0-4>) та дисертації лише зафіксовано дату його об'єднання з Всесоюзним НДІ конопель (1944р.). Варто детальніше показати подальші трансформації та сучасний стан ВНДІЛК, зокрема – Інституту луб'яних культур УААН, Інституту луб'яних культур НААН, Інституту луб'яних культур та фітофармацевтичної сировини НААНУ, Дослідної станції луб'яних культур Інституту сільського господарства Північного сходу НААНУ, Інституту луб'яних культур НААН. Певні огріхи було помічено на с. 98, 109, 113, 122, 149, 182, 209 та ін.

Однак, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації С. М. Базиль. Здобувачка продемонструвала творчий підхід у виборі методологічного інструментарію дослідження, застосуванні ключових положень сучасних фундаментальних теоретичних розробок про природу історичного пізнання, соціальні аспекти історії науки, її норми і цінності, етику вченого та його відповідальність перед суспільством, творчу наполегливість дослідника і наукову інтуїцію.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертація є самостійним і завершеним дослідженням актуальної теми, достовірність її положень та висновків підтверджена аналізом та використанням широкого кола документальних джерел. У рамках свого дослідження дисертантка уперше у вітчизняній історії провела комплексний аналіз науково-технічного потенціалу

виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х–1980-х рр.

Загальні висновки дисертації відповідають меті та науковим завданням, які визначені дослідницею. Положення дисертації, її фактичний матеріал та висновки мають не лише теоретичне, а й практичне значення. За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Базиль Світлани Михайлівни «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х–1980-х роках», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор
кафедри біології з методикою
навчання ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет імені
Григорія Сковороди»,
Куйбіда Віктор Віталійович

ПІДПИС Куйбіди В. В.
Засвідчую:
Нач. ВК В. В. Пастушенко